

Historiografski diskurs o pitanju „crnih Egipćana”

Sažetak

Teme su ovoga rada analiza i evaluacija načina pisanja o problemu „crnih Egipćana” odnosno kako se u historiografiji staroga vijeka pristupalo dotičnom fenomenu i analiziralo ga. Iznose se gledišta na temelju kojih je stvoren znanstveni konsenzus o prisutnosti „crnih Egipćana” u staroegipatskoj državi, kao i afrocentrička perspektiva koja je pokrenula debatu o etničkoj pripadnosti i sastavu društva drevnoga Egipta. Također se ističe i kritika potonjeg pristupa. Naposljetku se svaku od navedenih perspektiva evaluira i kontekstualizira u period i socio-kulturni kontekst u kojemu je nastala.

Ključne riječi:

afrocentrizam, panafrikanizam, politizacija staroga vijeka, analiza diskursa, „crni Egipćani”

1. Uvod

Pitanje rase, a posebice rasnih odnosa, u suvremenom svijetu izaziva iznošenje niza kontroverznih stavova o dotičnoj problematici što dovodi do iznimno uzavrele atmosfere u kojoj je teško sačuvati iole objektivnu razinu dijaloga. Iz tog razloga ni historijska znanost nije imuna na debate o položaju rasa ili etničkih skupina u pojedinom povijesnom razdoblju. Iako se na prvi pogled može činiti da se iz društvene ili etničke strukture starovjekovnih društava, zbog njihove vremenske udaljenosti od modernih društvenih vrijednosti i preokupacija, ne mogu izvlačiti implikacije koje će biti korištene kao argumenti u tom tipu diskusija, primjetno je da je i stara povijest podložna političkim manipulacijama, ali i da je ona katalizator za razvoj debata.

Jedna od kontroverzi koje su izbile u 20. stoljeću i koje nastaju povodom dekolonizacije svijeta te kao rezultat potrage za vlastitim post-kolonijalnim identitetom i pokušajem stvaranja temelja suvremenih nacionalnih identiteta jest pitanje „crnih Egipćana”. To se pitanje odnosi na tezu da su pripadnici negroidne rase bili

nositelji staroegipatske civilizacije te da je u interesu bivših imperijalnih sila da se ta činjenica zataji.¹ Upravo je pojava takvog stajališta pokrenula istraživanja koja su se doticala ponajprije pitanja etniciteta starih Egipćana, ali i historije etniciteta uopće.

Stoga bi bilo važno analizirati nekoliko potpuno oprečnih pristupa, pokušati izvući koje su nakane i agende autora pojedinih historiografskih djela i što pomoću njih žele iskazati. Prije analize samog diskursa o pitanju „crnih Egipćana” potrebno je istaknuti trenutni znanstveni konsenzus o tome pitanju. Pri spomenu znanstvenog konsenzusa treba se naglasiti da se u ovom kontekstu to odnosi na činjenice o „crnim Egipćanima” koje se uvrštavaju u povijesne sinteze, ali i na one o položaju stranaca u drevnom Egiptu. Potonju je stavku važno naglasiti zato što se većina znanstvenika danas slaže kako stari Egipćani nisu bili crnopusi u smislu u kojem mi taj termin danas podrazumijevamo te da su jedini „crni Egipćani” u Egiptu bili oni podrijetlom iz Nubije ili Etiopije.²

Zatim će se obraditi narativ autora koji je najzaslužniji za formiranje modernog znanstvenog konsenzusa o obrađivanoj problematici, Franka Snowdena. Naposljetku će se razložiti teze autora koji je začetnik cijelog ovog kontroverznog pitanja, senegalskog znanstvenika i državnika Cheikha Anta Diopa. Pritom će biti istaknuto i gledište kritičara njegovih djela, kao i naslova čitave panafrikanističke struje koja nastaje na Diopovim tragovima. Na kraju je potrebno napomenuti da je svaki od obrađivanih autora odabran kao istaknuti predstavnik određene teorije koju zastupa o pitanju „crnih Egipćana”.

2. Znanstveni konsenzus o pitanju „crnih Egipćana” i egipatskom odnosu prema strancima

Na temelju niza različitih samoreprezentacija, možemo uvidjeti da su Egipćani sebe percipirali ponajprije kao zasebnu kulturu, a ne kao zasebnu rasu ili etničku skupinu. S druge strane, na slikovnim prikazima možemo uočiti razlike između reprezentacija Egipćana i njihovih neposrednih susjeda. Pod tim terminom podrazumijevamo Nubijce koji su prikazivani kao tamnopusi, dok su Azijati na slikovnim materijalima slikani bljeđima. Egipćani su sebe slikali kao da je njihova boja kože smeđe-crvena. Najreprezentativniji prikaz spomenute stavke vidljiv je u grobnicama Setija I. i Ramzesa III. u Dolini kraljeva gdje su pregledno prikazani svi narodi koji su bili „pod vladavinom boga Ra”. Na tom je primjeru vidljivo da se, izuzev isticanja različitih boja kože pri stereotipnoj reprezentaciji pripadnika raznih naroda, ne mogu primijetiti neke druge razlike u prikazu koje bi upućivale na konstruiranje drugačijeg tipa razlika ili na inferiornost tih etničkih skupina.³

Na tragu već naznačenoga, potrebno je spomenuti da su za vrijeme Novoga Kraljevstva Egipćani bili svjesni postojanja raznih etničkih skupina u Nubiji i Libiji, što se jako dobro može vidjeti na temelju naznačenoga primjera likovnih reprezentacija tih etničkih grupa. Međutim, dojam koji se može steći temeljem uvida u literaturu jest taj da su svi stranci koji su živjeli na prostoru egipatske države ili na njenim osvojenim teritorijima u principu bili smatrani egipatskim „građanima” bez obzira na mjesto rođenja, odnosno podrijetlo.⁴ Kao dodatnu potvrdu te teze možemo istaknuti primjere koji se protežu od usvajanja azijskih kulturnih tekovina (poput kultova) sve do ukopa izvjesnog Maiherpija koji je podrijetlom očito bio Nubijac. Ta činjenica nam je poznata zahvaljujući freskama u njegovoj grobnici u Dolini kraljeva gdje je na realističan način prikazana njegova fizionomija. Naime, Maiherpi je za vrijeme kraljevanja Tutmozisa III. imao titulu visokog činovnika. Još jedan primjer koji potkrepljuje tu tezu jest ukop velikog vezira pod imenom Aper-el što očito implicira

istočnjačko podrijetlo.⁵ Kao posljednji argument tezi o multikulturalnosti staroegipatske države jest brak Amenhotepa III. i kraljice Teje, inače podrijetlom Nubijke.⁶

Što se tiče Nubijaca, odnosno pravih „crnih Egipćana“, na temelju njihove reprezentacije za vrijeme Srednjeg i Novog Kraljevstva se može steći uvid da su redovito prikazivani kao necivilizirani barbari. No, kao što je već bilo natuknuto, egipatski građani nubijskog podrijetla imali su normalan život na prostoru Egipta, ali primjetno je da su bili akulturirani i prilagođeni egipatskom načinu života.⁷

Može se zaključiti da je egipatska država, posebice u periodu Novog Kraljevstva, bila kozmopolitski i multikulturalno orijentirano društvo u kojemu je veći fokus bio polagan na sociopolitičke vrijednosti egipatske države, nego na vrijednosti zasnovane na blagostanju i većoj društvenoj vrijednosti pojedinih etnika.⁸

3. Gledište anglosaksonske historiografije na primjeru Franka Snowdena

U fokusu britanske i američke historiografije i pod utjecajem postmodernističkih strujanja razvile su se tendencije proučavanja historijskog diskursa, odnosno načina na koji se o pojedinim temama govori. Jedan od ilustrativnijih primjera tog tipa literature o rasnoj tematici u prošlosti djelo je Ivana Hannaforda *Race: The History of an Idea in the West* koje analizira na koje načine i pomoću kojih se teorijskih postavki pitanje različitih rasa obrađivalo u raznim povijesnim periodima. Primjer toga bila bi tendencija devetnaestostoljetnih rasnih teoretičara da potvrdu svojih nazora pronalaze u djelima antičkih pisaca što možemo vidjeti na primjeru pojedinih Anaksimandrovih izjava koje su bile tumačene kao da je sam filozof bio preteča darvinizma.⁹ U to djelo Hannaford također uključuje elaboraciju Herodotovog citata na koji se kasnije oslanja niz argumenata o pitanju „crnih Egipćana“. U odjeljku druge knjige Herodot pri uspoređivanju Kolhiđana i Egipćana navodi da su Egipćani bili crnputi i kovčave kose, no pritom također ustvrđuje da to ništa ne dokazuje u rješavanju problema jesu li Egipćani potekli od Kolhiđana zato što su i drugi narodi tamnputi.¹⁰ Na temelju te izjave može se postaviti niz pitanja, npr. koliko se eventualni postotak negroidnog stanovništva u Egiptu mogao promijeniti tijekom egipatske povijesti ako pritom uzmemo u obzir period u kojemu Herodot piše (5. st. pr. Kr, odnosno barem dva tisućljeća nakon formiranja egipatskog kraljevstva). Hannaford također navodi da je fokus kod Herodota pri obradi „crnih Egipćana“ djelomično posvećen razlikovanju različitih etnika, ali puno više tome da uvidi odgovaraju li ti opisivani rasni i strani narodi uvriježenim (grčkim) moralnim standardima.¹¹

Idući autor kojega je potrebno naznačiti jest ujedno i autor koji je postao referentna točka pri bilo kojem tipu obrade pitanja o „crnim Egipćanima“. Riječ je, dakako, o afroameričkom povjesničaru klasične antike Franku M. Snowdenu Jr.-u čiji je rad bio orijentiran na analizu dostupnih arheoloških, pisanih i ostalih tipova izvora koji su svjedočili o susretima Europljana i pripadnika crne rase tijekom staroga vijeka. Iz Snowdenovih djela iščitavamo (posebice iz njegovog prvog naslova *Blacks in Antiquity: Ethiopians in the Greco-Roman Experience*) da se taj termin odnosi uglavnom na Etiopljane, ali i na bilo koji drugi narod koji živi južno od Egipta. Poanta je Snowdenova djela da Grci, Rimljani i rani kršćani Etiopljane nisu smatrali na bilo koji način inferiornijima zbog njihove boje kože. Snowden inzistira na još jednom argumentu, a to je da pripadnici negroidne rase u prošlosti nisu nužno bili porobljavani zbog pripadnosti određenoj rasi, no ako bi postali robovi njihov se tretman nije drastično razlikovao od uobičajenog ophođenja prema robovima. Snowden također navodi da su Grci i Rimljani rasne razlike koncipirali prema okolišu koji su pojedine grupacije nastanjivale.¹²

Međutim, za tematiku „crnih Egipćana” od daleko veće pomoći je njegovo drugo djelo *Before Color Prejudice: the Ancient View of Blacks* u kojemu nadopunjuje svoju prethodnu knjigu uvođenjem odnosa Egipćana spram Nubijaca i Etiopljana. Pri odgovaranju na pitanje tko su bili afrički crnci za vrijeme staroegipatske države, Snowden ustvrđuje da su to bili ljudi koji su naseljavali prostor južno od prvog nilskog katarakta te da su u egipatskim dokumentima nazivani Kušitima, dok je termin Nubijci (na egipatskom Nehesyu) bio korišten kao skupni naziv za sve grupacije koje su nastanjivale spomenuti prostor. Snowden također navodi da je cijela sjeverna Afrika u tom periodu imala daleko više raznolikih crnih populacija nego danas. Također se ustvrđuje da se u egipatskoj umjetnosti reprezentacije negroida pojavljuju u kasnom trećem tisućljeću prije Krista. Pritom je interesantno napomenuti da Egipćani pri diskursu o Nubijcima ne ističu njihovu tamniju boju kože, već samo da imaju kovrčaviju kosu od njih.¹³ Što se tiče već spomenutih umjetničkih prikaza negroidnih osoba, prvi primjer u egipatskoj umjetnosti jest prikaz žene memfiskog princa koji je datiran oko 2600. pr. Kr. Daljnji primjeri na koje nailazimo dolaze od Pepija I. i II. koji prikazuju negroidne plaćenike. Već na tim ranim primjerima može se vidjeti da je fokus u reprezentaciji bio na realističkim prikazima ljudi s kojima su Egipćani dolazili u kontakt.¹⁴

Što se tiče interakcija Kušita i Egipćana, Snowden navodi da su ti susreti bili usmjereni na eksploataciju ljudi i zemlje u Nubiji. Također se ističe činjenica o nizu vojnih ekspedicija (od kojih se Snofruova drži prvom) u prostore južno od Egipta, kao i gradnja fortifikacija niz južnu granicu Egipta. Međutim, te vojne odnose ne možemo percipirati kao jednodimenzionalne i isključivo usmjerene na podjarmljivanje Nubijaca zato što iz perioda oko 2000. pr. Kr. imamo prikaz crnih egipatskih strijelaca, kao i spomene pregovora pismima. Naposljetku se navodi značaj 25. dinastije koja je podrijetlo vukla iz Kuša, odnosno Nubije. Autor posebno ističe značaj vladara Šabake kao najistaknutije ličnosti vezane uz saisku renesansu te navodi činjenicu da su se pripadnici 25. dinastije ponašali i doživljavali u potpunosti kao Egipćani.¹⁵

Zadnju sekciju Snowden posvećuje načinu reprezentacije Nubijaca te kako su ih Egipćani percipirali. Tako se pri opisu osvajanja ponajprije navode imena grupa, odnosno pokorenih plemena i vladara. S druge strane, u propagandi Sezostrisa III. primjetno je da je Nubija opisana kao bijedna zemlja. Tu se tvrdnju može staviti u kontrastni odnos s već spomenutom činjenicom da su Egipćani koristili nubijske strijelce, što će nam pomoći shvatiti da ljudi koji su tu zemlju nastanjivani nisu gledani kao manje vrijedni. U narativu se također ističe da u Ekhnatonovoj himni Atonu postoji citat („...njihove kože se razlikuju / onako kako razlikuješ strane ljude...”^{16 17}) u kojemu je naznačeno da je moguće raspoznati druge narode prema boji kože, kao i njihovo podrijetlo.¹⁸ S druge strane, u nekim izvorima (npr. u umjetnosti s temom rata) može se naići na iskaze velikog prijateljstva između naroda Nubije i Egipta. Autor posebno ističe miješane brakove između Egipćana i Nubijaca koji se mogu pratiti već od 4. dinastije, kao i prikaz crnih plesačica na dvoru Mentuhotepa II. Još je jedna važna činjenica da je majka Amenemhata I. bila nubijskog podrijetla.¹⁹ Snowden isto tako spominje ulogu Nubije kao refugija za egipatske političke izbjeglice što je vidljivo na primjeru urotnika faraona Nektaneba II. koji je spremao ustanak protiv Perzijanaca.²⁰ Na temelju toga možemo uvidjeti da se slika o Nubiji kao potencijalno bijednoj zemlji mijenjala u skladu s trenutnim okolnostima.

U narativu je također jedan odlomak posebno posvećen pitanju veličine crnačke populacije u Egiptu gdje se dolazi do zaključka da je do tog broja jako teško doći zato što se u to doba ljudi nisu bavili isključivanjem crnaca kao zasebne skupine.²¹ Naposljetku, Snowden ističe da je percepcija vladara 25. dinastije bila jako

dobra (vjerojatno zato što su radili na promoviranju starih egipatskih vrijednosti), dok su „crni Egipćani” nižih staleža u svakodnevnom životu obavljali normalne poslove. Ističe se i postojanje pojedinih Egipćana nubijskog podrijetla koji su služili kao svojevrsni „manekeni” te su iz tog razloga bili prikazivani na umjetničkim djelima.²²

4. Afrocentristički orijentirana perspektiva Cheikha Anta Diopa

Kao što je već bilo spomenuto, pitanje „crnih Egipćana” se pojavilo u jeku dekolonizacije prostora Afrike, te se postavljanje ovog pitanja može tumačiti kao da mu je cilj dekolonizacija afričke povijesti i davanje glasa prethodno obespravljenim grupacijama. Najistaknutiji predstavnik te ujedno i začetnik tog gledišta je senegalski povjesničar, fizičar, lingvist te najvažnija znanstvena figura u senegalskoj povijesti, Cheikh Anta Diop. Cilj je njegovih djela pokazati (a posebice onoga s kojim je plasirao svoju teoriju *The African Origin of Civilization – Myth or Reality?*) da su suvremeni crni Afrikanci isti kao oni koji su vladali starim Egiptom, što je očito namijenjeno da posluži kao uzor modernim panafrikanistima za ostvarivanje prosperitetne moderne afričke zajednice.²³

U maloprije spomenutom djelu, Diop odmah na početku naznačava da se izraz *kemet* (što na staroegipatskom jeziku označava crno kao boju) odnosi na boju kože te ih na temelju toga pridružuje hamitskoj populaciji. Diop tu tvrdnju dodatno argumentira konstatacijom da je hamitsko podrijetlo Egipćana evidentno preko njihova društvenog ustroja koji on povezuje s etiopskim pritom se pozivajući na iskaz Diodora Sicilskog da su Etiopljani kolonizirali Egipat. Ovu tvrdnju Diop smatra dodatnom potvrdom kako su Egipćani bili crnopusi.²⁴ Pritom je potrebno spomenuti da pri referiranju na tog antičkog autora, Diop ne daje točnu referencu odakle je to preuzeo već samo navodi da je iz treće knjige. U tom dijelu može se uvidjeti da glavnina Diopove interpretacije u ovoj knjizi polazi ponajprije od slikovnih izvora (koji su u knjizi obilno prisutni) iz kojih u narativu izvlači potkrepu za nastavak svoje teze. U trećem poglavlju Diop se bavi problemom modernog falsificiranja povijesti te ustvrđuje da je već pri nastanku egiptologije za vrijeme Champolliona nakana te znanosti bila uništiti sjećanje na crni Egipat. Tu tvrdnju potkrepljuje konstatacijom u kojoj Champollion tvrdi da je u drevnim Egipćanima vidio Europljane jer su se Egipćani na slikarjima prikazivali sa smeđe-crvenom bojom kože. U tom poglavlju, Diop će nastaviti u sličnom tonu trasirati kako su se razni istraživači naslanjali na tu Champollionovu tezu.²⁵ Retorička figura kojom će u tom dijelu narativa autor pokušati dokazati koliko su znanstvenici prije njega bili u krivu jest da se „praktički svi” slažu da su jedini ljudi do četvrtre glacialne epohe bili negroidnog tipa.²⁶ U Diopovu se narativu dalje razrađuje pitanje je li egipatska civilizacija mogla nastati u delti te je li ona azijskog podrijetla gdje će zaključiti da joj je gornji Egipat ishodište te da joj je podrijetlo lokalno,²⁷ dok za pitanje azijskog podrijetla navodi da se s izuzetkom nekoliko gramatičkih sličnosti ne može govoriti o dubljim vezama između negroidnih Egipćana i Semita. Štoviše, Diop zaključuje da su Arapi, Semiti i Hetiti (što je vidljivo prema obliku nosa) miješani s crnačkom krvlju.²⁸ Na tragu već spomenutih antropoloških analiza lubanja, Diop priča o zasebnoj rasi Nagada koju obilježava jedna trećina crnačkih obilježja, otprilike trećina mediteranskih, jedna desetina kromanjonskih te naposljetku jedna petina ostalih obilježja. Te podatke tumači kao potvrdu crnačkog identiteta starih Egipćana, dok prisutnost ostalih tipova lubanja tumači infiltracijom bjelačkog stanovništva u negroidno egipatsko stanovništvo.²⁹ Poglavlje zaključuje tvrdnjom da antropolozi još nisu dokazali bijelu rasu kod Egipćana.³⁰ Kao dodatne argumente za crnačko podrijetlo Egipćana, Diop ističe totemizam, matrijarhat, obrezivanje, društvenu strukturu i kozmogoniju u

smislu da su se oni difuzijom prenijeli na okolne narode.³¹ U zasebnom poglavlju u kojemu se nižu argumenti protiv crnačkog identiteta starih Egipćana, primjetno je da se taj dio narativa bazira na ustvrđivanju da se civilizacijske tekovine crne Afrike nastavljaju od prapovijesti duboko u rani novi vijek o čemu svjedoče autori poput Ibn Battute. Autor se također u tom dijelu knjige poziva na crveno-smeđu boju kojom su Egipćani pokazivali boju svoje kože na slikovnim prikazima te to također tumači infiltracijom bijelaca.³²

U svom drugom djelu *Civilization or Barbarism* u odjeljku „Anteriority of the Nubian Civilization“ Diop se nadovezuje na svoja prethodna razmatranja te navodi da su možda Nubijci pomogli sa svojim sociokulturnim dostignućima u formiranju egipatske civilizacije. Ova činjenica potkrepljuje se tvrdnjom da je taj scenarij moguć zato što se moderni anatomske čovjek širio s juga prema sjeveru, no pritom se također ističe da arheologija to još nije dokazala. Narativ nastavlja razmatrajući činjenicu da nubijski kraljevi prethode egipatskim monarsima zbog čega se njihovo kraljevstvo opravdano može smatrati najstarijim na svijetu. Tu tezu potom potkrepljuje navođenjem da je ideja matrijarhata u Egiptu naslijeđena od Nubijaca.^{33 34}

Diop je također dao tekstualni doprinos publikaciji *General History of Africa*, točnije drugom svesku koji se bavio drevnim afričkim civilizacijama. U tom se dijelu Diop bavi pitanjem podrijetla Egipćana te uglavnom ponavlja ono što je već spominjano u njegovim prošlim naslovima te se koristi istim istraživanjima na kojima je bazirao i prethodno obrađene probleme. Međutim, za ovaj tekst pripremio je i odjeljak u kojemu se podrobnije bavio iskazima antičkih autora o pitanju etničke pripadnosti Egipćana te pri čemu navodi konsenzus da su svi antički autori smatrali da su Egipćani načelno tamnopotijei. Potrebno je napomenuti da su u ovome radu spomenuti samo oni autori čija djela su bili dostupna za provjeru, a to su: Herodot, Diodor Sicilski, Strabon i Amijan Marcellin. Diop se pritom također koristi istim citatom Diodora Sicilskog za koji ne daje podrobniju referencu.³⁵ U tom se segmentu također koriste Strabonovi citati (u kojima se spominje da su Egipćani nastanili Kolhidu i Etiopiju³⁶) i citati Amijana Marcelina koji kažu da su Egipćani uglavnom smeđi ili crni te mršavog izgleda.³⁷ Diop tada dalje razrađuje već spomenuto značenje riječi *kemet* te naposljetku navodi da su Egipćani na Nubijce gledali kao na druge pripadnike svoje rase i uspoređuje taj način konstruiranja identiteta „Drugog“ s načinom na koji su Rimljani gledali Germane.³⁸

5. Kritika afrocentrističkog pristupa

Prepoznavanjem znanstvene vrijednosti postkolonijalnog pristupa i njegovim svstavanjem među ostale punopravne akademske discipline, postkolonijalizam je kao perspektiva bio uveden i u tumačenje problema iz stare povijesti. Na taj način, uz dodatak malo veće kritičnosti spram teorijskih okvira postkolonijalizma, problemu „crnih Egipćana“ pristupa britanski povjesničar imperijalizma Stephen Howe u poglavlju svoje knjige *The Lure of Egypt*, koja se bavi problemom afrocentrizma. Pritom je potrebno istaknuti da je poglavlje zamišljeno kao kompilacija i kritička evaluacija niza kritika koje se tiču problema „crnih Egipćana“. Na početku narativa, Howe ističe da civilizacija starog Egipta ima iznimno pogodnu povijesnu podlogu za mitologizaciju pojedinih pokreta zato što je od antike doživljavana kao centar okultizma i kao zemlja s iznimno mističnim karakterom.³⁹ Također se ističe važnost egipatske civilizacije kao mjesta u kojemu nalazimo začetke monoteističke religije, a navodi se i utjecaj starog Egipta na grčku filozofiju.⁴⁰ Potom se spominje kontroverza (aktualna za vrijeme objave knjige) koja se doticala pitanja je li Kleopatra bila crnkinja, na temelju čega autor hipotetizira koliko je taj problem uopće važan u kontekstu moderne

znanosti. Na tom tragu, Howe nastavlja da je prema novim spoznajama populacija Egipta postajala etnički heterogenijom zbog osvajanja i teritorijalne ekspanzije za vrijeme Novog Kraljevstva.⁴¹ Nadalje se navodi da nema sumnje da je egipatsku civilizaciju izgradila lokalna zajednica afričkog podrijetla. Autor će također spomenuti da novija saznanja ukazuju na to da što se južnije išlo niz Nil, stanovnici su pripadali sve tamnijim etničkim skupinama. Howe također navodi da pojedini afrocentristi smatraju da je crveno-smeđa boja kože kojom su se Egipćani vizualno predstavljali bio konvencionalan način reprezentacije, a ne realističan prikaz očigledno crnih Egipćana. Prema njihovom smatranju ta boja predstavlja boju kreme kojom su se Egipćani premazivali kako bi se zaštitili od sunca. Drugi panafrikanisti poput Diopa smatrali su da je ta boja (iz nekog razloga) kodirani znak crne boje kože.⁴² Naposljetku Howe spominje već razrađeno Snowdenovo mišljenje o problematici te polaže nade u budućnost kada će DNA analize dovoljno uznapredovati kako bi mogle dati konkretnije i nedvosmislene odgovore na pitanje „crnih Egipćana“.⁴³

6. Zaključak

Iz analiziranih pristupa imali smo prilike uvidjeti nekoliko drastično različitih perspektiva na kontroverznu temu „crnih Egipćana“ i kao što je na izvjestan način samo po sebi očigledno, možemo konstatirati da je svako od tih djela, uključujući poruke koje želi ispoljiti, produkt svoga vremena.

Ukoliko uzmemo u obzir period (početak 1970-ih) u kojem nastaje prva Snowdenova knjiga, u ovom radu doduše manje zastupljena, *Blacks in Antiquity: Ethiopians in the Greco-Roman Experience*, možemo uvidjeti da se njena poruka da crnci nisu oduvijek bili percipirani kao robovi može kontekstualizirati u razdoblje borbe za crnačka prava u SAD-u. Kao što je već bilo spomenuto, drugi naslov koji je bio detaljnije obrađen u ovom radu, svojevrsna je nadogradnja na prošlu knjigu te sadrži gotovo istu poruku. U nakani prenošenja poruka bilo kojeg tipa također možemo uvidjeti tendenciju suvremenih američkih povjesničara koji obrađivanjem pojedine teme žele predstaviti njenu važnost na taj način da ju povežu sa situacijom u modernom svijetu te se tako predstave kao aktivni javni intelektualci. Usprkos tome, za razliku od autora na drugoj strani spektra u pitanju „crnih Egipćana“, primjetno je da Snowden nije žrtvovao interpretaciju izvora i građe poradi nekog cilja, odnosno agende, zbog čega se može pretpostaviti da je to jedan od razloga zašto se njegova razmatranja uzimaju u obzir kao temeljna za moderni znanstveni konsenzus o obrađivanom problemu.

S druge strane kod panafrikanističkih, odnosno afrocentrički nastrojenih autora poput Diopa vidljiv je reakcionarski nastrojen duh za koji je već bilo rečeno da nastaje u periodu dekolonizacije (prvo izdanje Diopovog *African Origin of Civilization* na francuskom objavljeno je 1950-ih) te da je upravo taj proces glavni pogon za njegov nastanak. Glavno obilježje tog pristupa je gotovo suprotno od onog Snowdenovog, odnosno podložnost određenom cilju. Kod Diopa je primjetno da je njegova interpretacija na trenutke iznimno površna što se najbolje može iščitati u tome da je iz pristupa u *African Origin of Civilization*, gdje ističe negroidnost Egipćana koju gorljivo brani, prešao u isticanje nemjerljive važnosti Nubijaca u obrađenom tekstu iz *Civilization or Barbarism*. Iako bi se na trenutke Diopove ideje mogle odbaciti kao historiografski irelevantne zbog očigledne političke obojanosti djela ili sumnjivih interpretacija, neizmijerna važnost Diopovog historiografskog opusa jest u tome što je, u želji da pruži legitimaciju za politički pokret kojemu je pripadao, Diop ustvari ponovno oživio razgovore u povjesničarskoj zajednici o pitanju etniciteta u ljudskoj prošlosti te na taj način dao poticaj za razvoj novih polja istraživanja.

Izvori

Ammianus Marcellinus. *Roman History*. Vol. II.: Knjige 20 – 26. Prijevod: J. C. Rolfe. London, 1940.

Diodorus Siculus. *The Library of History*. Vol I.: Knjige 2 – 4. Prijevod: C.H. Oldfather. London, 1935.

Herodot. *Povijest*. Preveo i priredio Dubravko Škiljan. Zagreb, 2007.

Strabo. *Geography*, Vol. I.: Knjige 1 – 2. Prijevod: Horace Leonard Jones. London, 1917.

„The Great Hymn to the Aten.” *The Akhetaten Home Page*. Prijevod John Wilson. <https://katherinestange.com/egypt/hymn2.htm> (Zadnji posjet 5.5.2019.)

Bibliografija

Diop, Cheikh Anta. „Origin of the ancient Egyptians”. U: *General history of Africa vol. 2: Ancient civilizations of Africa*. Ur. G. Mokhtar. (Los Angeles, 1980.)

_____. *Civilization or Barbarism: An Authentic Anthropology*. Chicago, 1991.

_____. *The African Origin of Civilization: Myth or Reality?* Chicago, 1989.

Hannaford, Ivan. *Race: The History of an Idea in the West*. Baltimore, 1996.

Howe, Stephen. *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*. New York, 1998.

Hughes, Marnie. *Fifty Key Thinkers on History*. London, 2007.

Shaw, Ian. „Egypt and the Outside World”. U: *The Oxford History of Ancient Egypt*. Ur. Ian Shaw (Oxford, 2000.), 308 – 323.

_____. *Ancient Egypt: A Very Short Introduction*. Oxford, 2004.

Snowden, Frank. *Before Color Prejudice: the Ancient View of Blacks*. Cambridge, 1983.

_____. *Blacks in Antiquity: Ethiopians in the Greco-Roman experience*. Cambridge, 1970.

Uranić, Igor. *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*. Zagreb, 2004.

Bilješke

- 1 Cheikh Anta Diop, *The African Origin of Civilization: Myth or Reality* (Chicago, 1989.), 43.
- 2 Stephen Howe, *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes* (New York, 1998.), 133.
- 3 Ian Shaw, *Ancient Egypt: A Very Short Introduction* (Oxford, 2004.), 105.
- 4 Ian Shaw, „Egypt and the Outside World.”, u: *The Oxford History of Ancient Egypt*, ur. Ian Shaw (Oxford, 2000.), 308.
- 5 *Ibid.*, 309.
- 6 Igor Uranić, *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana* (Zagreb, 2004.), 136.
- 7 Ian Shaw, „Egypt and the Outside World.”, 320.
- 8 *Ibid.*, 323.
- 9 Ivan Hannaford, *Race: The History of an Idea in the West* (Baltimore, 1996.), 18.
- 10 *Hdt.* II, 104.
- 11 Ivan Hannaford, *Race: The History of an Idea in the West*, 25.
- 12 Frank Snowden, *Blacks in Antiquity: Ethiopians in the Greco-Roman experience* (Cambridge, 1970.), 216 – 218.
- 13 Frank Snowden, *Before Color Prejudice: the Ancient View of Blacks* (Cambridge, 1983.), 3, 5.
- 14 *Ibid.*, 11 – 13.
- 15 *Ibid.*, 21 – 25, 41.
- 16 „The Great Hymn to the Aten.” *The Akhetaten Home Page*. Prijevod John Wilson. <https://katherinestange.com/egypt/hymn2.htm> (Zadnji posjet 5.5.2019.)
- 17 Sa engleskog preveo Igor Krnjeta.
- 18 Frank Snowden, *Before Color Prejudice: the Ancient View of Blacks*, 39.
- 19 *Ibid.*, 40.
- 20 *Ibid.*, 42.
- 21 *Ibid.*, 65.
- 22 *Ibid.*, 72, 88.
- 23 Marnie Hughes, *Fifty Key Thinkers on History*. (London, 2007.), 74.

- 24 Cheikh Anta Diop, *The African Origin of Civilization: Myth or Reality?* 1, 2, 7, 9.
- 25 *Ibid.*, 45-47.
- 26 *Ibid.*, 68.
- 27 *Ibid.*, 85, 98.
- 28 *Ibid.*, 124, 127.
- 29 *Ibid.*, 129 – 131.
- 30 *Ibid.*, 132.
- 31 *Ibid.*, 135, 138 – 140.
- 32 *Ibid.*, 166.
- 33 Cheikh Anta Diop, *Civilization or Barbarism: An Authentic Anthropology*. (Chicago, 1991.), 103, 105.
- 34 Potrebno je naznačiti da se teza o matrijarhatu danas, ali i u vrijeme nastanka obrađivanog djela, ne uzima u obzir kao relevantna. Pritom valja spomenuti da Diop (na str. 105.) gotovo pa uopće ne obrazlaže daljnje pojedinosti vezane uz taj problem.
- 35 Cheikh Anta Diop, "Origin of the ancient Egyptians", u: *General History of Africa vol. 2: Ancient civilizations of Africa*, ur. G. Mokhtar (Los Angeles, 1980.) 36-40.
- 36 *Str.* I, 3, 10.
- 37 *Amm.* XXII, 16, 23.
- 38 Diop, Cheikh Anta. „Origin of the ancient Egyptians“, 42.
- 39 Stephen Howe, *Afrocentrism: Mythical Past and Imagined Homes*, 122, 123.
- 40 *Ibid.*, 127.
- 41 *Ibid.*, 131.
- 42 *Ibid.*, 132, 133.
- 43 *Ibid.*, 133.

Historical Discourse on “Black Egyptians”

Summary

The main aim of this paper is the examination and evaluation of the writing about the problem of “black Egyptians” i.e. how the ancient historiography analyzed the phenomenon. In this paper, both the views that serve a basis for a scientific consensus that was reached on the presence of “black Egyptians” in the ancient Egyptian state, and an Afro-centric perspective that started a debate on ethnicity and composition of the ancient Egyptian society are outlined. The criticism of the latter approach is also emphasized. Finally, each of these perspectives is evaluated and contextualized in terms of the period and the socio-cultural milieu.

Keywords

afrocentrizam, pan-africanism, politicization of the ancient history, discourse analysis, “black Egyptians”

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika
Saša Vuković

Uredništvo
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici
Andrija Banović, Alen Obrazović,
Alen Okreša

Redakcija
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva
Petar Plastić

Recenzenti
dr. sc. Miroslav Bertoša
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Branimir Janković
Marko Lovrić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Josip Mihaljević
dr. sc. Jasmina Osterman
dr. sc. Martin Previšić
Filip Šimetin Šegvić, asist.
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje
Tomislav Vlanić

Prijevod s engleskog jezika
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak
Tiskara Zelina d.d.

Naklada
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima
izražavaju isključivo stavove i mišljenja
autora i ne predstavljaju nužno stavove i
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i
interkulturne studije Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb
(za: Uredništvo Pro tempore),
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt
pt.urednistvo@gmail.com